

УДК 316. 613[321]

*Руденко Т. П.,
кандидат філософських наук,
доцент кафедра філософії
Факультет соціології і права
Національний технічний університет України
«КПІ імені Ігоря Сікорського»
(Київ, Україна)*

*Потіщук О. О.,
кандидат філософських наук,
доцент кафедра філософії
Факультет соціології і права
Національний технічний університет України
«КПІ імені Ігоря Сікорського»
(Київ, Україна)*

ВИХОВАННЯ ГАРМОНІЙНОЇ ОСОБИСТОСТІ ЯК СТРАТЕГІЯ ДЕРЖАВНОЇ СІМЕЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

У статті аналізується сім'я як особливий світ, який створює оптимальні можливості для розвитку людської індивідуальності. Досліджується духовне, культурне виховання та соціальне формування особистості. Розглянуто сім'ю як важливий інститут соціалізації дитини, де формуються загальнолюдські цінності. Визначена освіта як фактор успішного розвитку творчого потенціалу особистості. Розглянуто сутність та особливості державної сімейної політики. Визначено шляхи оптимізації державної сімейної політики в Україні.

Ключові слова: *сім'я, соціалізація, особистість, виховання, культура, освіта, державна сімейна політика.*

В статье анализируется семья как особенный мир, который создаёт оптимальные возможности для развития человеческой индивидуальности. Исследуется духовное, культурное воспитание и социальное формирование личности. Рассмотрена семья как важный институт социализации ребёнка, где формируются общечеловеческие ценности. Определено образование как фактор успешного развития творческого потенциала личности. Рассмотрена сущность и особенности

государственной семейной политики. Определены пути оптимизации государственной семейной политики в Украине.

Ключевые слова: семья, социализация, личность, воспитание, культура, образование, государственная семейная политика.

The article analyzes the family as a special world that creates optimal opportunities for the development of human individuality. The spiritual, cultural education and social formation of the personality are investigated. The family is considered as an important institution of child socialization, where universal human values are formed. Education has been identified as a factor in the successful development of a person's creative potential. The essence and features of the state family policy are considered. The ways of optimization of the state family policy in Ukraine are determined.

Key words: family, socialization, personality, upbringing, culture, education, state family policy.

Постановка проблеми. Формування освіченої, духовно-моральної особистості є головною складовою соціально-культурного розвитку держави. В умовах руйнування старої системи цінностей сім'я виступає єдиною саморегулюючою моделлю, яка відтворює сфери життєдіяльності суспільства, соціальні зв'язки та є носієм культурної інформації.

Сучасна державна сімейна політика, яка реалізується у діяльності спеціалізованих інституцій повинна сприяти формуванню особистості, розвитку її здібностей, які б відповідали не лише соціально-економічній ситуації, але й моральним нормам суспільства. Виконання цього завдання неможливе без виховання гармонійної особистості.

Вивчення проблем української родини, виховного процесу та розвитку особистості дитини у сім'ї, особливостей сімейної політики має філософський та соціологічний аспекти дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження стану сучасної сім'ї, сутності державної сімейної політики в Україні здійснювало багато вітчизняних та зарубіжних вчених. Сімейне виховання як складова всебічного розвитку й виховання дитини було у центрі уваги А. Макаренка, В. Сухомлинського, К. Ушинського та інших відомих педагогів минулого.

Проведене дослідження потребувало аналізу наукових робіт, що стосуються сім'ї як особливої комунікативної спільноти, представлене у працях Т. Алексєєнко, Г. Бевз, Л. Волинець, Н. Гусак, І. Зверєвої, П. Кононенко, В. Кузьмінського, В. Лавриненко, Г. Лактіонової, К. Левченко, А. Сушкота інших, вплив сімейних стосунків на формування особистості дитини: Т. Алексєєнко, А. Марушкевич.

Роль сім'ї у розвитку творчих здібностей особистості розглянута у працях Т. Гурко, Л. Виготського та інших; психолого-педагогічні умови виховання і розвитку особистості представлені у працях С. Вершловського, І. Зверєвої, А. Капської, В. Кравець, С. Харченко.

Проблематика дослідження зумовила розгляд робіт присвячених впливу освіти та рівня освіти батьків на розвиток особистості дитини: В. Андрущенко, В. Кремень, В. Огнів'юк, В. Полонський та інші.

Державна сімейна політика представлена у працях Г. Бевз, І. Євграфова, Г. Іващенко, Н. Комарова, М. Ліборакіна, С. Найдьонова, Е. Нікуліна, Г. Репринцева та інших науковців.

Аналіз зазначених публікацій, дав можливість зробити висновок, що розгляд проблеми виховання особистості у контексті функціонування державної сімейної політики в Україні є недостатньо розробленим.

Постановка завдання (цілей статті). Головною метою дослідження є вивчення розвитку особистості, особливостей сімейного виховання та визначення ефективних шляхів оптимізації державної сімейної політики в Україні.

Реалізація даної мети передбачає вирішення поставлених завдань: узагальнити сучасні уявлення про розвиток особистості дитини у сім'ї, визначити особливості сімейного виховання; розглянути вплив культурного середовища на формування

ціннісних орієнтацій особистості; визначити роль соціальних інститутів у розвитку особистості, а також розглянути особливості державної сімейної політики та визначити можливі шляхи її ефективної реалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сім'ї відбувається формування внутрішнього світу особистості, людина поступово засвоює соціальний досвід, у сім'ї розвиваються її індивідуальні здібності. Сім'я як соціальний феномен є важливим інститутом соціалізації людини. Перший досвід соціальної взаємодії людина отримує саме у сім'ї, а потім у цей процес будуть залучатись інші соціальні інститути.

Реалізувати свій власний потенціал людина може лише у суспільстві, при цьому виховний процес повинен бути спрямований на розвиток її найбільш значущих здібностей. Виховання особистості включає як входження людини у систему соціальних інститутів, так і самовиховання, актуалізацію та розвиток власних потенцій.

Важливий вплив на розвиток особистості має культура. Культура є носієм матеріальних та духовних цінностей. Людство створює предмети культури, формує соціально-культурний простір. Збереження та передача культурної інформації відбувається у родинно-побутовій культурі. Головними в українській родині завжди були загальнолюдські цінності. Як зазначив А. Марушкевич «збереження пам'яті родоводу знань про історичні родинні цінності» має вплив на «формування духовності, вироблення впевненості у собі і своїх силах, майбутню професійну орієнтацію» [5, с.41].

Людина у сім'ї засвоює цінності, норми моралі, навчається мистецтву спілкування. Сім'я виступає особливою комунікативною спільнотою, де головними є сімейні стосунки, взаємна повага. Але водночас, зміни які відбуваються у суспільстві призводять й до зміни сімейних відносин. Між особистістю та соціальним середовищем завжди діє процес взаємного пристосування. Саме у сім'ї створюються умови для творчого розвитку молоді, спілкування, організації діяльності та дозвілля. Формування соціальної компетентності індивіда здійснюється у сім'ї.

У сім'ї людина готується до виконання різних соціальних ролей. Культура, яка засвоюється дитиною у сім'ї, відображається на її поведінці. У сім'ї формуються та розвиваються соціально значущі цінності. Українська родина завжди втілювала у виховний процес об'єктивний соціально-культурний досвід, просувала цінності, високі ідеали, здавна властиві національній свідомості.

Як соціальний інститут сім'я першою виконує виховну функцію, саме у сім'ї виховується підростаюче покоління. У моральному аспекті додається відповідальність особистості за свої дії. Існує зв'язок між сімейним неблагополуччям та девіантною поведінкою дітей та підлітків. Тому стабільна, благополучна сім'я, яка керується морально-правовими нормами, здатна забезпечити входження особистості у соціум, створити умови для всебічного розвитку особистості повинна бути пріоритетом державної сімейної політики.

Одним з головних факторів виховання дітей у сім'ї є подружні відносини. Вони визначають обличчя сім'ї і впливають на сприйняття дітьми сімейних ролей, а також на бажання обзавестись власною сім'єю у майбутньому. Як зазначив В. Кравець, сім'я є фундаментом батьківства, формує у дитини переконання про те, що «вона в майбутньому не стільки лікар, учитель, шофер або хтось ще, скільки передусім батько чи мати» [4, с. 45]. Сімейна соціалізація дитини впливає на формування сімейних потреб, де головним стає приклад батьків.

Однак реалії сьогодення свідчать, що часто порушується взаєморозуміння, відносини у сім'ї, що загрожує її функціонуванню. Сучасні соціально-економічні зрушення які відбулися у країні породили у більшості людей розгубленість, неспроможність адаптуватися до нових реалій життя, що в свою чергу поглибило одвічно існуючу проблему батьків і дітей.

Виконання батьками виховної функції ускладнюється ще й тим, що в умовах формування нових соціальних реалій виникла необхідність у зміні принципів та методів виховання. І часто молоде подружжя не має достатніх педагогічних знань.

Реалізація сім'єю виховної функції також обмежується через загальне зниження культурно-освітнього рівня населення. Батьки зараз мало приділяють уваги

підвищенню своєї педагогічної компетентності, а ті методи виховання якими вони керуються, у нових умовах уже не спрацьовують. Батьки які не мають достатніх знань, щодо правильного виховання дітей, не враховуючи індивідуальні особливості дитини, здійснюють виховний процес керуючись власним досвідом, при цьому виявляються неспроможними убезпечити своїх дітей віднегативного впливу ілюзорних цінностей та неправдивої інформації.

Неспроможність батьків налагодити контакт з дітьми створює між ними непорозуміння. Сімейне виховання як зазначила Т. Алексеєнко, повинно відбуватись «в умовах співдружності, співтворчості, співжиття» [1, с. 6]. Тоді сімейна комунікація буде мати діалоговий характер, що в майбутньому стане допомогою дитині у формуванні міжособистісних стосунків та засвоєння соціально значущих цінностей.

Сьогодні є поширеною ситуація коли спостерігається обмеження як матеріального забезпечення, так і духовних ресурсів, які необхідні сім'ї для її виживання та входження усучасний соціально-культурний простір. Проблема матеріального забезпечення сім'ї є найбільш актуальною для молодого подружжя, що як зазначила А. Сушко «позначається на виконанні сім'єю інших функцій: виховній, комунікативній» [6, с. 237].

Особистість засвоює цінності у відповідності зі своїм культурним рівнем, соціальним станом. Якщо вона володіє високим інтелектом, підготовленістю, то зможе більше можливостей реалізувати у власному становленні.

Фактором успішного розвитку творчого потенціалу особистості є освіта. Освіта є «мікрокосмом», «світом предметного знання», як зазначив М. Шелер [7, с. 21]. Людина, через освіту, набуває нового знання, залучається до нових джерел інформації, освітній процес сприяє розвитку особистості. Від правильної державної організації та розвитку освітньої сфери залежить розвиток інтелектуальних, творчих здібностей особистості. Сучасна сім'я є залученою у новий освітній процес.

Створення нової соціальної реальності, «нових форм людського життя» [2, с. 261] розкриває не лише відтворення умов існування людини, а й її всебічний розвиток, розвиток інтелектуальних, духовних та інших потенцій. Світовий досвід

доводить, що проблеми сім'ї необхідно вирішувати за допомогою спеціально організованої системи державної політики стосовно сім'ї, дітей, молоді. Сучасна державна політика фактично зводиться до соціального захисту населення, а вирішення проблем сім'ї повинно будуватися на створенні сприятливих умов для розвитку сім'ї, виховання особистості, профілактиці дитячої безпритульності, сирітства, молодіжної злочинності, базуватися на виконанні законодавчих норм.

Реалізація цієї концепції потребує такої стратегії соціально-економічного розвитку, яка б у першу чергу була б орієнтована на оздоровлення умов життя, на збереження та поліпшення здоров'я населення, що позитивно впливатиме на демографічну ситуацію у цілому. Також необхідно усі сфери суспільного життя орієнтувати на поліпшення умов та охорони праці, працевлаштування молоді, родинного побуту, сімейного дозвілля, здійснення цілеспрямованої політики щодо оптимізації роботи державних інституцій в інтересах сім'ї.

Необхідно, щоб суспільство усвідомлювало необхідність реалізації глобальних заходів щодо зміцнення сім'ї, сімейної політики, при цьому слід поширювати інформованість суспільства стосовно цієї проблеми, залучати громадські організації, діяльність яких відбиває інтереси сім'ї.

Спостерігаються останнім часом і деякі позитивні тенденції: підвищилася увага до проблем сім'ї у регіонах, створені територіальні органи влади, діяльність яких спрямована на безпосереднє розв'язання проблем пов'язаних з інтересами сім'ї. Ефективну роботу у цьому напрямку проводять наприклад, Дитячий фонд України, Всеукраїнська спілка багатодітних сімей, Жіноча громада та інші організації.

Створення сприятливих умов для повноцінного розвитку та виховання особистості є завданням усіх рівнів державної влади. Підтримка сімейного виховання в Україні, оптимізація виховного процесу зазначена у концепції державної сімейної політики, у якій сім'я визначається, як «інтегральний показник суспільного розвитку, у якому відображається моральний стан суспільства і його демографічний потенціал» [3, с.1]. Дана концепція враховує нові реалії сьогодення, а саме: «ринкову

економіку, соціальне партнерство, політичну демократію», тобто те, що «покликане зробити життя суспільства, кожної окремої сім'ї повноправним і ефективним» [3, с.1].

Основними напрямками реалізації сімейної політики є стабілізація сімейних відносин, поліпшення матеріальних умов життєдіяльності сім'ї, забезпечення охорони здоров'я, надання сім'ям соціально-консультативної допомоги, зміцнення сім'ї як соціального інституту.

Державна сімейна політики визначає «пріоритетність інтересів кожної дитини, незалежно від того, в якій сім'ї вона виховується» [3, с.1], передачу наступним поколінням сімейних, культурних цінностей, залучення у виховний процес національних традицій.

У структурі Верховної Ради України функціонує Комітет з питань соціальної політики і праці, Комітет з питань молодіжної політики, фізичної культури і спорту, Комітет з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин, Комітет з питань охорони здоров'я, материнства та дитинства. Відповідальність держави за сім'ю знайшла своє відображення у законодавстві країни. Державою закріплені на гарантуються соціальні права, щодо шлюбу і сім'ї. Кодекс про шлюб та сім'ю України спрямований на подальше її зміцнення. Він регулює сферу шлюбно-сімейних відносин і визначає порядок визнання шлюбу та сімейні обов'язки.

Серед компетенції державної сімейної політики є проблеми, які необхідно терміново вирішувати. Це безпритульність дітей і підлітків, діти-сироти, поширеною формою сімейного виховання повинні стати будинки сімейного типу. На базі діяльності соціальних служб, центрів соціальної допомоги необхідно надавати консультативну допомогу різним категоріям сімей, залучаючи фахівців різних галузей, здійснювати соціальний та правовий захист сімей.

Дезорганізація сімейного виховання негативно впливає на процеси розвитку дітей у сім'ї. На виховний процес впливає психологічне навантаження у сім'ї, тому необхідно реалізовувати різнопланові заходи, які б покращували психологічну атмосферу у родині, залучати кваліфікованих спеціалістів з медичною,

психологічною, педагогічною освітою. Слід вдосконалювати систему державної допомоги сім'ям, які виховують дітей, створювати сприятливі умови для виконання батьками своїх обов'язків.

Висновки з проведеного дослідження. Розуміння сім'ї однією з головних цінностей у житті людини і суспільства, створення сприятливих умов для повноцінного розвитку та виховання гармонійної особистості повинно бути завданням усіх рівнів державної влади.

Державна сімейна політика не повинна обмежуватись тільки соціальним захистом сімей. Необхідно орієнтувати молодь на сімейні цінності; підтримувати батьків у вихованні дітей; здійснювати ефективну соціальну політику щодо захисту сім'ї, дітей, молоді; впроваджувати традиції сімейної педагогіки у сучасному українському суспільстві.

Література:

1. *Алексєєнко Т.Ф.* Умови позитивної соціалізації дитини у сім'ї / Т. Ф. Алексєєнко // *Діти - батьки - сім'я*. – 2005. – №3. – С. 4-9.
2. *Григорьян Б.Т.* Философия о сущности человека / Б.Т. Григорьян. – М.: Политиздат, 1973. – 319 с.
3. Концепція Державної сімейної політики. Верховна Рада України. Текст правового акту із змінами та доповненнями станом на жовтень 2010 року. – С.1. – [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1063-14>.
4. *Кравець В.П.* Психофізіологічні та психолого-педагогічні аспекти формування усвідомленого батьківства / В. П. Кравець. – К. : Видав. центр “Академія”, 2001. – 244 с.
5. *Марушкевич А.А.* Сім'я і сімейне виховання у сучасному суспільстві / А.А. Марушкевич// *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. – К.: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2015. – №3. – С. 37-44.

6. Сушко А. Стабільність молодії сім'ї в Україні. Соціально-філософський та демографічний аспекти / А. Сушко // Мультиверсум: філософський альманах. – К.: Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України, 2004. – С. 235-242.

7. Шелер М. Формы знания и образования: пер. с нем. / М. Шелер. – М.: Гнозис, 1994. – 413 с.